

ЖАНОЛОГІЯ

УДК 82 – 312.2 : 821.161.2

Галина Випасняк

КАТЕГОРІЯ ЧУДЕСНОГО В СУЧАСНИХ ХУДОЖНІХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ АГІОГРАФІЧНОГО ЖАНРУ

Характеризується актуальний для сучасної української літератури процес відновлення давніх жанрових традицій. Розглянуто специфіку агіографічних трансформацій у сучасній українській прозі. Проаналізовані деякі історичні твори Валерія Шевчука та трилогія Катерини Мотрич „Ніч після сходу сонця”. Визначені особливості категорії чудесного в цих неординарних зразках сучасної ретроспекції житійного жанру.

Ключові слова: агіографія, категорія чудесного, трансформація, жанр, святість, К. Мотрич, В. Шевчук.

Категорія чудесного – чи не найважливіша для розуміння суті житійного твору, адже чудотворення є своєрідною демонстрацією святості людини. Саме тому оповідь про сотворення дива вважається однією з визначальних умов агіографічного канону. Власне, слід наголосити на слові сотворення, адже в життях важливе не стільки констатування факту того чи іншого дива, скільки опис здійснення цього чуда за посередництвом святого. Тому-то французький медієвіст Жак Ле Гофф підкреслює перевагу чудотворного над чудесним у життях.

У сучасних художніх творах із наявними житійними елементами можна підмітити зворотню тенденцію переваги чудесного над чудотворним, що проявляється у великій кількості описаних у творі видінь чи пророцтв. Це стосується, зокрема, творчості Катерини Мотрич та Валерія Шевчука.

Дослідниця О. Білоус виділяє сім форм чудес, притаманних пам'яткам Київської Русі: чудесні знаки і символи, чудо-видиво, чудо як перетворення, чудо як зцілення, чудо як сновидіння, чудо як сугестивну дію, чудо як передбачення-передвістя.

Найбільш показово різні форми чудес функціонують у творчому доробку Катерини Мотрич. Мова йде, зокрема, про її роман „Ніч після сходу сонця”. Численні візії являються одному з головних персонажів роману – майстрові Гориславу, будівничому Михайлівського собору. Він „побачив невисокого бороданя в лахмітті. Мав вигляд волхва” [6, с. 31] (у Київській Русі волхвами називали служителів дохристиянських культів, знахарів, які своїм умінням провіщати майбутнє нагадували біблійних пророків. – Г. В.). Старець передбачив Гориславові долю мученика. Він мав прийняти страждання від рук язичників. У такий спосіб сили зла мстили Гориславові за зведення Храму Господнього: „Не взяли у воді, візьмуть на суші, бо вже намітили тебе... розтягни

роботу. Бо поки зводиш це диво, доти й світа бачиш... Скінчиш ту неповторну красу, і світ погасне, сонце од тебе сховається” [6, с. 32].

Використовуючи видіння, Катерина Мотрич звертається до сакральної символіки: тричі наведено пророцтва стосовно Гориславової долі. З них особливо важливо те, що прозвучало в авторській нарації і провіщало прихід визволителя нації, нащадка Предслави і Горислава. Їхньому коханню „судилося безсмертя. Воно нетлінне, як саме життя. Йому судилося жити, воскресати у всіх їхніх нащадках, допоки не збудеться велике провидіння, допоки не з’явиться він, Визволитель стражденного краю” [6, с. 32]. Ці рядки перегукуються з біблійними, з Книги пророка Ісаї 7.14,15: „Господь Сам дасть вам знака: ось Діва в утробі зачне, і Сина породить, і назвеш ім’я Йому: Еммануїл. Масло та мед буде Він споживати, аж поки не пізнає того, як зло відкидати та добро вибирати”.

Друге видіння було послане Гориславові вже після осліплення, коли він був пригнічений думкою, що більше ніколи не побачить краси світу. Це було видіння Раю: „Уві сні побачив таке сяйво, таку красу храмів серед щебетань і цвітінь, що вмент забув про свій біль і засміявся, заспівав. „Оселишся ось тут, пройшовши сон короткої земної ночі. Будеш будувати вічні храми, куди не сягає ні п’ятьма, ні людське зло. За цей храм, що звів на землі, матимеш вічний на небі і талановитих, вродливих плоттю й багатих душами нащадків на землі. Вони, як і ти, зводитимуть храми й малюватимуть ікони” [6, с. 33].

Використання видінь у романі Катерини Мотрич не випадкове, адже вони органічно поєднуються з традиціями канонічних мартиріїв, на основі яких створено образ майстра Горислава. Зокрема, у структурі образу помітні такі мартирологічні та власне житійні елементи:

– вказівка на походження: „Був майстром рідкісної руки вже у дванадцятому коліні зодчих” [6, с. 29]. Така характеристика вказує і на династичність походження, і на збереження традицій ремесла;

– спокійний, навіть смиренний характер персонажа, відсутність гордині, що дозволяє перебувати у гармонії з собою і відчувати на собі Господню Благодать: „Був Горислав лагідний і тихий, як погідний літній ранок. Його врода душевна й фізична перебували у дивовижній гармонії й злагоді. Мовби він увібрав усю красу й розкіш цієї землі” [6, с. 29];

– наявність непересічного таланту як вияв Господньої Благодаті: „Знав закони того складного зодчества, відчував місце, де має вирости споруда, що стане тілом Христовим, в якому перебуватиме Святий Дух. Із його рук неначе сходила чудодійна сила, перетворюючи людську фантазію у видиму неповторну красу. Вмів ліпити із кольорової смальти фрески, розмальовувати склепіння, малювати ікони так, мовби його рукою водив сам Господь” [6, с. 29]. Це особливий дар, який дає змогу людині відчути себе творцем окремого світу. Горислав був будівничим соборів, а отже, є творцем передусім сакрального мікросвіту. Водночас такий дар має і зворотний бік, адже піддає Майстра серйозному випробуванню – спокусою гордині. Подолати останню може тільки той, хто має велику віру й силу волі. Риси характеру Горислава, власне,

підтверджують, що він був достойним і здатним нести тягар даного йому таланту;

– випробування героя спокусами сатани або диявольська спроба фізично знищити святого, якщо той не йде на компроміси з сумлінням. У романі „Ніч після сходу сонця” письменниця обирає другий варіант випробувань: „Раптом його закрутило. Та так шалено, що все злилося до купи, неначе затанцювало невтримний танок... Гориславові здалося, що він чує десь зловісний регіт і чиєсь крижане дихання, і чийсь злорадний голос: „Ага, попався! Довіку тебе ловитимемо!” [6, с. 31];

– прийняття мук від рук неправедних дає підстави розглядати образ майстра Горислава у традиціях мартиріїв: „Чув дике сопіння та хрускіт власних кісток. Кілька важких тіл навалилися на нього, придавили дошками, а гострі ножі вийняли щире золото його очей, аби ніколи й ніде він не міг повторити того дива-див” [6, с. 33]. У канонічних життях розрізняють мучеників, що прийняли муки за віру від рук гонителів-язичників (власне мученики), та тих, які потерпіли від єдиновірців (страстотерпці). Горислав близький до першого типу мучеників.

Якщо брати до уваги думку В. Топорова про поділ святих на чудотворців і тих, із ким чудеса відбуваються, то Горислава однозначно слід зарахувати до другого типу.

Катерина Мотрич дуже часто звертається до опису видінь у творах. Тому важливо окреслити функціональність цього різновиду чуда у романі „Ніч після сходу сонця”. За висловом О. Александрова, „чудо – „вічний двигун” сюжетного руху в агіографічній літературі” [1, с. 61]. Життєвий шлях Луки Святненка доцільно розглядати саме крізь призму чудотворення. Лука, згідно з В. Топоровим, – зразок активного святого, який не лише переймається спасінням власної душі, але й допомагає духовно очиститися іншим, неодноразово при цьому творячи чудеса.

Перше видіння не випадково з’являється тоді, коли Луці було тридцять три роки, бо ж це вік Ісуса Христа, коли Він віддав своє життя за гріхи людства. Лука побачив уві сні Спасителя, який промовив йому: „Беру тебе у своє військо земне. Дарую тобі свою силу і вміння... Для порятунку її даю, бо гине край твій в гріхах, душі християнські гинуть” [6, с. 52]. Потім з’явилася Матір Божа і вручила сутану й вказала рукою кудись. Він чітко почув: „Иди на Січ, рятуй її од погібелі. Бо ж насувається лихая година” [6, с. 52].

Це видіння поліфункціональне у творі. Передусім воно виконує функцію маркування: видіння позначає людину з-посеред інших як неординарну, воно є свідченням Господньої Благодаті. У випадку Луки Святненка поява Божої Матері спонукає до конкретних дій, постає своєрідним благословенням на здійснення певної місії. Це видіння виконує й ініціаційну функцію, адже є першим у житті Луки і дозволяє зарахувати його до когорти праведників, які, завдяки сходженню Господньої Благодаті, володіли неординарними здібностями: „Став Лука ясновидючим, став пророком, мудрецем, цілителем. Вигонив бісів із одержимих. Слава про нього швидко облетіла увесь край. Їхали і

йшли в Богодухівку зі всіх кінців України” [6, с. 52]. Або: „Бачив те, що інші не бачать, а чув, що не чують прості смертні. Його проповіді кидали в глибоку задуму найзапекліших” [6, с. 54]. Лука мав дар передбачати і результати тієї чи іншої битви, на яку збиралися січовики: „Перед черговим походом Лука не раз плакав... Ох, багато не повернеться, багато поляже, але деякі омиють свої гріхи кров'ю й до числа мучеників будуть зараховані” [6, с. 54].

Поява видінь є немовби впровадженням у святість, першою ланкою в ланцюжку дивотворення, адже справжня ознака святості – активне творення чудес. Зокрема, Лука допоміг жінці Катерині позбутися безпліддя, оздоровив одержимого бісом хлопця. Останнє диво являє собою ремінісценцію біблійної розповіді про оздоровлення Ісусом сновидного, вміщеної в Євангелії від св. Луки 9. 37-43: „А ото дух хапає його, і він нагло кричить, і трясє ним, аж той піну пускає... Та Ісус наказав тому духу нечистому, – і вздоровив дитину... І всі дивувалися величі Божій”. Зцілюючи людей, Лука пригадує їм гріхи, за які вони або їхні діти були покарані тяжкими недугами.

Святий силою своєї віри і молитви зумів зупинити єгипетські карі, які наслав Бог на запорожців: „І сталася біда того літа на Січі. Спочатку поповзли чорні черв'яки й стали тлумити городину... Лука став на узбіччі польової дороги й вишіптував молитви. Черв'яки поповзли з листя й сховалися в пухку гарячу землю” [6, с. 66]. Подібною була восьма з десяти єгипетських кар, змалювання яких вміщено у старозавітній книзі Вихід 10. 1 – 20: „І найшла сарана на всю єгипетську землю... І покрила вона поверхню всієї землі, і потемніла земля! І поїла вона всю земну траву та весь плід дерева”.

Змальовуючи Господні покарання для січовиків, Катерина Мотрич використала типовий для агіографічних писань мотив неоскверненості тіла святого: „Хмари комарів кружляли над Лукою, але, наблизившись до нього, відлітали” [6, с. 67].

Велика сила молитви Луки: „Довгі ряди стояли до нього у церкві, щоб висповідатися, перед кожним боєм йшли козаки до нього за благословенням. За кого помолився отець Лука, всі поверталися і радісно кидалися з поклоном та подякою” [6, с. 54]. У наведених прикладах чудо має значення сугестивної дії, джерело якої – моління святого.

У Луки, як і в інших святих-українців, існує невидимий духовний зв'язок із Києво-Печерською Лаврою. У цьому священному місці видіння допомагає Луці розпізнати посланників диявола й попередити про їх прихід братію. Проте більшість із ченців була засліплена, тому допустилася фатальної помилки і впустила дияволових посланців на територію святині: „Горе сліпим і глухим. Краю такі, як ви, молитвами, як колись те робили отці печерські, не спасуть... Що увійшло з нами через ці ворота, не скоро вийде, їх легіон влетів. Це початок” [6, с. 93]. Таким, далеко не оптимістичним було пророцтво Луки, адже він розумів, що так розпочинається поступовий перехід найбільшої національної святині у ворожі руки.

Лука був свідком того, як його Батьківщина поступово потрапляла у кількостолітній полон. „Щоб не дати йому остаточно впасти в розпуку, Господь вкоротив останні дні своєму улюбленому синові. Помер Лука на Великдень”. Як зазначалося, смерть на Великдень – символ особливої Господньої благодаті, бо вважається, що душа людини, яка померла в цей день, одразу потрапляє в рай.

Житійної традиції дотримано і в описі похорону святого: „Коли виносили його з келії в церкву, то летіла над ним зграя пташок. Сорок днів стояла домовина в церкві, і тлін не торкнувся його тіла. Неначе спав Лука. На вустах завмер лагідний усміх. Від нього й мертвого йшла велика сила, якою Господь наділяє лише своїх улюблених обранців. Бо то квіт і плід безсмертя” [6, с. 102]. Нетлінність – найпереконливіша ознака святості, яка також може вважатися дивом, хоч і посмертним.

Елементом видіння підкреслено святість ще одного персонажа роману „Ніч після сходу сонця” – Сави Святненка. Вдаючись до антиципаційних прийомів, Катерина Мотрич описує три видіння Сави. Двічі йому являвся кобзар, від якого він отримав благословення і водночас попередження про майбутні випробування: „Господь з тобою. Витримай усе” [6, с. 147]. Третє видіння Сава бачив у церкві під час Літургії. Він помітив сльози на іконі з образом Богородиці. Зазвичай такі видіння провіщають якісь нещастя, що стосуються не окремої особистості, а цілого народу. У тексті роману це – попередження про прихід нової жорстокої влади, яка докладатиме всіх зусиль, щоб знищити український народ.

Майбутні страждання віщує Саві сон: „Снилося, що він ішов лугом, раптом його вхопив пазурами хижий двоголовий орел і поніс над землею. Ніс і клював його. Біль розривав тіло. А звук од того стояв гучний. Він різав світанкову тишу і розносив відлуння по Росі” [6, с. 149]. У сні з’являється символічний образ двоголового орла, що вказує на російське джерело страждань.

В образі Сави Святненка письменниця втілює й інші житійні елементи, зокрема випробування спокусою диявола. У романі „Ніч після сходу сонця” представники родини Святненків гідно витримували спокусу. Тому сили зла постійно намагалися їм помститися: „Ступив диявол на його землю, регоче, витанцьовує, руйнує все, бо він великий погромщик і руйнач. Його палюче дихання Сава вже чує й на собі. Зловісно дихає не лише в обличчя, а в самісіньке серце і похваляється: „Я тобі помщуся, Саво. За весь твій родовід”.

Не озивався Сава, відгонив лукавого молитвою. Той віддалявся і знову палив Саву вогнем і ненавистю” [6, с. 137].

Цей образ, як і образ майстра Горислава, побудований на мартирологічній основі. Якщо постать Горислава доцільно розглядати у ключі власне мучеництва, зважаючи на те, що він прийняв муки від рук язичників, то образ Сави близький до типу святого-страстотерпця, адже його мучили колишні єдиновірці, що стали атеїстами. Муки Сави розтягнуті у просторі і часі: вони тривали впродовж подорожі героя на Соловки. Це своєрідний хресний шлях Сави, де чи не кожен наглядч

„бив ... по голові, по спині, бив прикладом, бив ногами, поки не втомився. Сава лише похитувався, але таки встояв і йшов далі. Обморожені руки, ноги вже не відчували холоду, болю, лише несамовите вогнище палило й палило Саву. Він усе молився й просив Господа якнайшвидше скінчити ці випробування” [6, с. 155].

Як і його предок Лука, Сава помер на Великдень. Письменниця надзвичайно велику увагу приділила епізоду смерті Сави, поступовому відділенню душі від тіла, її блуканню різними місцями й зустрічі з ангелами коло Господніх Воріт: „Хилило на сон. Приємне тепло і тиша гойдали його, як у лозовій колісці. А поряд побачив – цвітуть сади, зеленіють луки, солов'ї та зозулі на калині золоті дзвіночки розвішують... А потім якийсь невидимий дзвонар вдарив у всі одразу і розлив по лузі срібно-золоту повінь, у якій по самісіньке серце пливе молодий Сава... А потім Сава побачив двох сяючих дивовижної вроди ангелів” [6, с. 157]. Сцена смерті праведника підкреслює те блаженство, яке відчуває він, відходячи в інший світ. Зрештою, це втілення своєрідного морального імперативу письменниці, яка переконана, що „люблений Богом і люблячий Бога та ближнього свого інакше живе, інакше відходить у життя вічне – тихо, легко, не наводячи жаху на живих. (Неначе роса, яку торкнулося сонячне проміння, перетворюється на вологу. Як в ранішній туман. Був – і нема!) Злоріки й заздрісники, усі обділені любов'ю до Бога й до свого ближнього, надто швидко перетворюються в руїну, важко живуть й важко помирають” [5, с. 20].

Зображення Раю як один із типових елементів житійного твору зустрічається у романі неодноразово. Письменниця концентрує творчу уяву не лише на описі самого Царства Небесного, але й на дорозі до нього: „І побачив Сава обіч шляху, яким вони піднімалися, безліч сяючих Ангелів, лики святих, праведників. Вони радісно вітали Саву і усміхалися звідусіль” [6, с. 157]. Та на цьому шляху Сава зустрічає не лише небесних, але й пекельних істот: „Стояли темноликі, страшні потвори, що шматували Саву лютими поглядами, скреготіли зубами і вимахували ратищами... Зелені, чорні, червоні й сірі темноликі простягали до Сави ратища й волали: „Не впіймали тебе, спокушали багатством, а ти не схотів його – робив усе сам та молився. Штовхали на брехню, а ти не зронив жодного брехливого слова. Штовхали й на блуд” [6, с. 158].

Рай у тексті роману „Ніч після сходу сонця” змальований за традиціями канонічних житій:

„І раптом він побачив сяйво, могутнє і безкінечне, а за ним браму – вона була неначе зроблена із срібла, золота й кристалу водночас. За нею виднілися золоті дерева, обвішані золотими плодами.

Брама відкрилася і Сава вступив за неї, відчувши таку радість, якої ніколи не відчував у земному житті. І він заспівав голосом чистим, джерельним... А ще почув він диво-спів, щебетання пташок” [6, с. 159].

На святість Сави вказують не лише антиципаційні елементи, але й зовнішні портретні особливості. Зокрема, варто звернути увагу на малопримітну, але дуже важливу деталь у портреті Сави – опис рук:

„Поклав свою велику гарну руку з тонкими чутливими пальцями на біду жилаву батькову” [6, с. 139]. Саме такий опис рук святих характерний для іконографічних зразків. Як відомо, в іконографічному каноні велика рука з тонкими пальцями вважається ознакою того, що людина має багатий внутрішній світ і що душевно вона наближена до Бога. Такою людиною, власне, і постає перед нами Сава.

Функція чудес у творах письменниці має багато спільного з їх роллю у киеворуських пам'ятках, зокрема, вони також „розкривають дивовижну божественну силу і підсилюють емоційне сприймання історії” [2, с. 16].

Дослідники категорії чудесного виділяють три типи чудотворення: 1) чудеса творить сам святий; 2) чудеса відбуваються з ним безпосередньо у часопросторі описуваних подій; 3) чудо проявляється вже після смерті святого. Для творчості Катерини Мотрич, як бачимо, характерне використання всіх трьох типів чудотворення, натомість Валерій Шевчук надає перевагу другому типові. У творах письменника зазвичай дива відбуваються зі святими у формі видива чи сновидіння. Вони не є чудотворцями, а лише удостоєні Господом бачити видіння, що спрямовують їх на шлях служіння Богу, спонукають до здійснення різноманітних подорожей, паломництв із метою стати достойними тієї Господньої благодаті, що виявилася через видіння. Так, поява постаті в „розрідженій плоті” схилила Атанасія Пилиповича до подорожі у царство Дракона (оповідання „У пащу Дракона”), а отця Григорія („Диявол, якого нема”) – до малювання на стелі потвор з обличчями членів його братії. Сон підштовхнув ігумена Густинського монастиря Іллю Торського („Кров на снігу”) до беатифікації трьох замордованих татарами дітей. Щоправда, постать у „розрідженій плоті” представлена у творах В. Шевчука неоднозначно. Її також можна розглядати як вияв протилежної сили або як постать смерті (реактуалізація притаманних Середньовіччю макабричних мотивів), особливо в оповіданні „Диявол, якого нема” та „У пащу Дракона”. Як зазначає А. Гуревич, у середні віки „істинність видінь не підлягає сумніву... На відміну від сновидінь, які цілком можуть бути оманливими, видіння, з погляду людини середньовічної, заслуговує довір'я” [3, с. 93]. Проте персонажі творів В. Шевчука не впевнені у походженні як видінь, так і снів.

У контексті проблеми трансформації житійних мотивів помітне місце у творчому доробку В. Шевчука займає змалювання снів. Дослідниця оніричних мотивів Н. Мочернюк, аналізуючи їх поетику, виділяє такі функції сну в художньому творі: „вплив на творення сюжету, на творення наскрізного мотиву, сприяння завершеності структури; вплив на формування характеру героя; спонукання героя до відповідних дій; поєднання в художнє ціле елементів оповіді; сон як сакральний знак; міфотворча функція сну” [7, с. 13]. Сни, як і видіння, у творах Валерія Шевчука виконують передусім функцію „спонукання героя до відповідних дій”. В окрему групу виділила Н. Мочернюк ті функції сновидіння, що пов'язані з потойбічними силами: „сон як знак

опіки і турботи померлих; сон як вияв Божої прихильності, особливої уваги до людини; сон як послання Бога, як пророцтво; сон як символ духовного занепаду, падіння і смерті” [7, с. 14]. З-поміж виділених функцій сновидіння найпоширенішими у сучасній українській прозі, зокрема й у В. Шевчука, є друга і третя функції („сон як вияв Божої прихильності, особливої уваги до людини; сон як послання Бога, як пророцтво”). „Сон як символ духовного занепаду, падіння і смерті” описаний в оповіданні „Диявол, якого нема”. Йдеться про сновидіння ченця Григорія, які мали виразно непристойний характер. За теорією сновидінь З. Фрейда, сні такого типу – природна річ, адже зазвичай вони виражають сексуальні прагнення людини і є наслідком її постійної боротьби зі своїми тілесними потребами. Використання прийому сновидіння подібного ґатунку у творах про життя ченців не рідкісне для В. Шевчука. Його персонажі розглядають такі сні як спокусу лукавого, яку вони повинні подолати. Чернець Григорій не зумів протистояти диявольським підступам і осквернив освячене місце непристойними малюнками, які демонстрували справжнє життя його братії. Йому не вдалося бути кращим від інших представників монашої братії, не вдалося перебороти свої бажання, тому сні, а відтак і вчинки Григорія, є символом його духовного занепаду.

Функцію Господнього послання виконує сон в оповіданні „Павло-диякон”, у якому знаходимо й оригінальне авторське потрактування сновидінь: „Сні – це ... фігурні вірші, що їх складає у нашій сонній свідомості сам Господь, отож, вони є формою його присутності в нас” [9, с. 402]. Отже, через сновидіння передається Божа воля. Свій сон про Павла-диякона Дмитро Туптало розглядає як послання, яке мало спонукати його духовно вдосконалюватись, щоб позбутися гордині. Водночас його непокоїть думка, що образ Павла-диякона може виявитися не лише постаттю з його сновидіння, а реальною особою, раніше наближеною до Лазаря Барановича, що з появою Дмитра відійшла на другий план. Через докори сумління Дмитро Туптало не припиняв пошуків справжнього Павла-диякона.

В уста Лазаря Барановича вкладено слова, що виражають авторське розуміння двоїстості людської природи: „В кожного з нас є свій Павло-диякон, і ми не повинні того ніколи забувати, бо він, переможений нами, завжди з нами: у снах і в діях, а може, він наша тінь, яка плестиметься за нами” [9, с. 412]. Йдеться про своєрідне *alter ego* кожної людини, котре диктує її приховані прагнення, що часом суперечать сповідуваним моральним принципам.

У романах „На полі смиренному” та „Око Прірви” зіштовхуємося зі знеочудненням: дива, які прославляє Києво-Печерський патерик, розглянуто з раціональної точки зору в першому з романів, у другому ж випадку маємо справу з викриттям житійної містифікації. У романі „На полі смиренному” автор протравестіював не всі патерикові новели, а лише дев'ять із них: про Єремію прозорливого, печерного затворника Ісакія, Лаврентія-затворника, лікаря Агапіта, Йоанна Многостраждального, Прохора-чудотворця, Федора і Василя, про Чернігівського князя Миколу

Святошу та Григорія-чудотворця. Якщо останній із патерикових святих своїми молитвами навернув грабіжників на шлях істинний, то в романі Валерія Шевчука вони стали послухниками монастиря лише через страх померти голодною смертю у потаємній келії ченця Григорія, де зберігався великий скарб. Якщо у тексті Києво-Печерського патерика існування скарбу потрактовано як вигадку, то В. Шевчук розвиває цю історію як правдиву. Чернець Григорій в інтерпретації письменника грішить срібллюбством, адже не може відмовитися від свого багатства, яке у монастирі йому не потрібне. Його втішає одна лише думка про володіння таким скарбом. Ще одним гріхом Григорія є черевоугодництво. Замість строгого посту він не проти поласувати смажениною. Вже на прикладі одного образу роману „На полі смиренному” помітно, як патерикове диво навернення грішників втрачає свою чудотворність і отримує досить несподівану авторську інтерпретацію.

У романі „Око Прірви” помітно виділяються два типи фіктивних чудес:

– вигадані чудеса, що побутують виключно в оповідках про Микиту Стопника і здебільшого є прямим калькуванням змальованих чудес у житті Симеона Стопника;

– рукотворні чудеса на зразок Ока Прірви, що нібито пожирало грішників.

Отже, категорія чудесного демонструє зв'язок сфери трансцендентного з персонажами аналізованих творів. Здійснення чуда, поява видіння у творчості Валерія Шевчука та Катерини Мотрич зазвичай засвідчують неординарність особистості, її наближеність до Господа (Лука Святненко), спонукають персонажів до певних дій (Ілля Турчиновський, Атанасій Пилипович), виконують функцію підтримки під час окремих життєвих випробувань (Горислав, Сава Святненко), а часом є свідченням підсвідомих бажань (Михайло Вовчанський). У більшості випадків сучасні автори не позбавляють категорію чудесного сакральності. Вона і надалі залишається чимось неосяжним для людського розуму й не потребує пояснення.

1. *Александров О.* Старокиївська агіографічна проза XI – першої третини XIII ст. : монографія / Олександр Александров. – Одеса : Астропринт, 1990. – 227 с.
2. *Білоус О. П.* Художні функції чуда в літературних пам'ятках Київської Русі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.01.01. „Українська література” / Оксана Петрівна Білоус. – К., 2010. – 20 с.
3. *Гуревич А. Я.* Культура и общество средневековой Европы глазами современников / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1989. – 368 с.
4. *Ле Гофф Ж.* Середньовічна уява / Жак Ле Гофф. – Львів : Літопис, 2007. – 350 с.
5. *Мотрич К.* Заповіт любові та Україна й українці / Катерина Мотрич // Жіночий світ. – 2004. – Ч. 1. – С. 10–11; Ч. 2. – С. 20; Ч. 3. – С. 22; Ч. 4. – 2005. – Ч. 1–2. – С. 33–35; Ч. 3–4. – С. 35–36.

6. Мотрич К. Ніч після сходу сонця: роман / Катерина Мотрич. – К. : Криниця, 2001. – 704 с.
7. Мочернюк Н. Д. Сновидіння в поетиці романтизму: часо-просторова специфіка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури” / Наталія Дмитрівна Мочернюк. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
8. Топоров В. Н. Святость и святыя в русской духовной культуре. Т.1; Первый век христианства на Руси / В. Н. Топоров. – М. : Гнозис ; Школа „Языки русской культуры”, 1995. – 875 с.
9. Шевчук В. Павло-диякон / Валерій Шевчук // Сон сподіваної віри : готично-притчева проза. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 396–414.

Аннотація

Характеризується актуальний в сучасній українській літературі процес оновлення древніх жанрових традицій. Розглядається специфіка агіографічних трансформацій в сучасній українській прозі. Проаналізовані деякі історичні твори Валерія Шевчука, трилогія “Ночь после восхода солнца” Катерины Мотрич. Обозначены особенности категории чудесного в этих неординарных образцах современной ретроспекции житийного жанра.

Ключевые слова: агіографія, категорія чудесного, трансформація, жанр, святість, К. Мотрич, В. Шевчук.

Summary

The article is devoted to the characteristic of the process of revival an old traditions of genres in modern Ukrainian literature. The attention is concentrated on the analysis of the hagiographic transformations in modern Ukrainian prose. The analysis of some of the historical writings of Valerij Shevchuk, Kateryna Motrych's trilogy „The Night After The Sunrise” gives us a possibility to define the special features of category of miracle in such extraordinary examples of modern hagiographic genre's retrospective.

Key words: hagiography, category of miracle, transformation, genre, sanctity, K. Motrych, V. Shevchuk.

Стаття надійшла до редколегії 8.10.2010 р.